

บทที่ 2

สภาพทั่วไปของอำเภอเมือง จังหวัดลำปาง

1. สังเขปข้อมูลอำเภอเมือง จังหวัดลำปาง

อำเภอเมืองลำปาง ตั้งอยู่ในเขตพื้นที่ภาคเหนือตอนบนของประเทศ มีเนื้อที่ประมาณ 1,156 ตารางกิโลเมตร อยู่ห่างจากกรุงเทพมหานคร ตามทางรถไฟประมาณ 625 กิโลเมตร และตามทางหลวงแผ่นดินสายพหลโยธิน ประมาณ 602 กิโลเมตร ทิศเหนือติดต่อกับ อำเภอแจ้ห่ม อำเภอเมืองปาน ทิศใต้ติดต่อกับ อำเภอแม่ทะ อำเภอเกาะคา ทิศตะวันออกติดต่อกับ อำเภอแม่เมาะ ทิศตะวันตกติดต่อกับอำเภอห้างฉัตร สภาพพื้นที่โดยทั่วไป เป็นพื้นที่ราบสูงมีภูเขาล้อมรอบและมีที่ราบ บริเวณฝั่งแม่น้ำเป็นบางส่วน

อำเภอเมืองลำปางแบ่งเขตการปกครองออกเป็น 19 ตำบล ได้แก่ ตำบลหัวเวียง ตำบลสบตุ๋ย ตำบลสวนดอก ตำบลพิชัย ตำบลพระบาท ตำบลชมพู ตำบลบ่อแฮ้ว ตำบลบ้านกล้วยแพะ ตำบลทุ่งฝ้าย ตำบลพระบาท ตำบลบ้านคำ ตำบลบ้านเป่า ตำบลบุญนาพัฒนา ตำบลบ้านแลง ตำบลบ้านเอื้อม ตำบลต้นธงชัย ตำบลปงแสนทอง ตำบลบ้านเสด็จ ตำบลนิคมพัฒนา (ที่ว่าการอำเภอเมือง, 2548 : 3 - 4)

อำเภอเมืองลำปางเป็นศูนย์กลางการปกครอง เป็นศูนย์กลางศาสนาของบ้านเมืองต่างๆ ในแถบลุ่มแม่น้ำวัง เป็นเมืองที่เก่าแก่มากมีประวัติความเป็นมา สรุปได้ว่า

ประวัติความเป็นมามีเรื่องสำคัญต่อกันมาหลายตำนาน คือ

ตำนานแรก เล่าสืบกันมาว่า ณ ดินแดนที่เป็นอำเภอเมืองลำปาง ขณะนั้นมีผู้คนอาศัยอยู่มากแต่ไม่ปรากฏชื่อเรียก ครั้นในสมัยพุทธกาล พระพุทธองค์ได้ทรงโปรดสัตว์ ได้เสด็จมาถึงที่แห่งนี้ เมื่อพระอินทร์ได้ล่องรู้อัจฉริยะได้แปลงกายเป็นไก่ขาว ร้องขานปลุกชาวบ้านในยามใกล้รุ่งให้ลุกขึ้นมาประกอบอาหารใส่บาตรได้ทัน เมืองนี้จึงถูกขนานนามว่า กุกกุกนคร หรือ เมืองไก่ขาวต่อมาจังหวัดลำปางจึงนำรูปไก่ขาวมาเป็นสัญลักษณ์ของจังหวัด

ตำนานต่อมา กล่าวถึงเมืองลำปาง ซึ่งเป็นเมืองก่อนประวัติศาสตร์ ตั้งอยู่ในเขตวัดพระธาตูลำปางหลวง โดยมีคันทูล้อมรอบ มีพื้นที่บริเวณเมือง 220 ไร่ มีตำนานเมืองโดยเฉพาะคือเมืองลัมภักปะนคร เมื่อครั้งพระพุทธองค์ได้ตรัสรู้และได้จาริกแสวงบุญพร้อมพระอรหันต์ 3 องค์ มาถึงหมู่บ้านลัมภการีน หรือบ้านลำปางหลวง ประทับอยู่เหนือดอยม่อนน้อย ณ ที่นั้นมีผู้ชายผู้หนึ่งชื่อ ลีวะอ้ายกอน ผ่านมาเห็นพระพุทธองค์เกิดความเลื่อมใสศรัทธา นำเอาน้ำผึ้งบรรจุกระบอกไม้ไผ่ มะพร้าว และมะตูมอย่างละลูก หาบคอนด้วยไม้ชะจาว มาน้อมถวาย พระพุทธองค์ฉันน้ำผึ้งแล้วได้พยากรณ์ว่า กาลเบื้องหน้าจะมีผู้มาสร้างเมืองชื่อลำปาง (ลัมภักปะ) ขึ้น ณ ที่นี้ พระองค์ทรงยกพระหัตถ์ลูบพระเศียรได้เกศาหนึ่งเส้นติดพระหัตถ์มาแล้วมอบเกศานั้นแก่

ลี้วะอ้ายกอน ลี้วะอ้ายกอนได้รับไว้ด้วยความชื่นชมยินดี และนำไปบรรจุไว้ในผอบทองคำหนัก 8 กำ อันเชิญประดิษฐานในหลุมกว้าง ยาว 5 วา กับ 7 ศอก พระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ตรัสพยากรณ์ต่อไปว่า เมื่อพระองค์เข้าสู่ปรินิพพาน แล้วเป็นเวลานาน 215 ปี จะมีพระอรหันต์นำพระบรมสารีริกธาตุของพระพุทธองค์มาบรรจุไว้ในเจดีย์นี้อีก ปัจจุบันนี้คือ บริเวณวัดพระธาตุลำปางหลวง บ้านลำปางหลวงอำเภอเกาะคา จังหวัดลำปาง

ตำนานเมืองละกอน หรือ เมืองนคร คือเมืองในรูปหอยสังข์ มีชื่อในภาษาบาลี

ว่า เมืองเขลางค์ มีประวัติการสร้างเมืองราว พ.ศ. 1223 โดยสุพรหมฤาษีสร้างให้แก่เจ้าอนันตยศ โอรสคู่แฝดกับเจ้ามหันตยศ โอรสของพระนางจามเทวี เพื่อให้เป็นนครหลวงคู่กับเมืองหริภุญชัย เจ้าอนันตยศยังได้สร้างเมืองใกล้เคียง ๆ กับเขลางค์นคร เพื่อเป็นเมืองประทับของพระนางจามเทวี คือนครอรัณยวงศ์ หลังจากนั้นเมืองสองเมืองนี้ก็รวมตัวกันเป็นเขลางค์อรัณยวงศ์ ปัจจุบัน คือบริเวณวัดพระแก้วดอนเต้า และเคยเป็นเมืองที่ประดิษฐานพระมหารัตนปฏิมากร (พระแก้วมรกต) ที่อันเชิญมาจากจังหวัดเชียงรายในสมัยของหมื่นโลกนคร และเจ้าหาญ (พ.ศ. 1979 – 2011)

ลำปางในสมัยโยนกเชียงแสน (พ.ศ. 1208 – 1800) ตกอยู่ในอำนาจของอาณาจักรของ หริภุญชัย ครั้นถึงสมัยสุโขทัยเมื่อพระเจ้ามังรายชนะลำพูน และได้สร้างเมืองเชียงใหม่แล้วจึงยกทัพตีนครเขลางค์ขึ้นอยู่ในอำนาจ พ.ศ. 1838

ต่อมาสมัยกรุงศรีอยุธยาเมืองลำปางบางครั้งก็อยู่ในการปกครองของพม่า บางคราวก็อยู่ในอำนาจของล้านช้างและบางครั้งก็อยู่ในการปกครองของเชียงใหม่

ในระหว่าง พ.ศ. 2272 – 2290 บ้านเมืองในภาคเหนือตอนบนมิได้เป็นปกติสุข เกิดการจลาจล ไปทุกหนทุกแห่ง เช่น เชียงแสน เชียงราย ลำพูน ลำปาง แพร่ น่าน เชียงใหม่ ต่างก็ตั้งตนเป็นอิสระไม่ขึ้นกับใคร เชียงใหม่มีเจ้าองค์คำกษัตริย์ล้านช้างปกครอง และลำพูนมีท้าวมหายศปกครอง ส่วนลำปางนั้นมีเจ้าลิ้นก่านปกครอง แต่ไม่มีอำนาจสิทธิขาด มีแต่ขุนเมือง 4 คน ต่างแก่งแย่งอำนาจกัน ทางเชียงใหม่จึงให้ท้าวมหายศ เมืองลำพูนยกทัพมายึดเมืองลำปางทำให้เกิดวีรบุรุษขึ้น คือหนานทิพย์ช้าง สามารถปราบท้าวมหายศเมืองลำพูนได้และชาวเมืองได้สถาปนาให้เป็นเจ้าทิพย์จักรหลวง หรือพระยาสุวระฤาไชยสงคราม ในปี พ.ศ.2275 และได้เป็นต้นตระกูลเชื้อเจ็ดตนครองเมืองเหนือตอนบน พระยาสุวระฤาไชยสงครามมีโอรสและธิดา จำนวน 6 คน และในจำนวน 6 คนนี้มีเจ้าฟ้าชายแก้ว ซึ่งต่อมาเจ้าฟ้าชายแก้วก็มีโอรส ธิดา อีก 10 คน และในจำนวน 10 คน มีโอรสอยู่ 7 คน ที่เป็นต้นตระกูล ณ ลำปาง , ณ ลำพูน , ณ เชียงใหม่ สกุลเชื้อเจ็ดตนแห่งเชียงราย และเชียงแสน ซึ่งมีเจ้ากาวิละ ,เจ้าคำโสม ,เจ้าธรรมลังกา ,เจ้าดวงทิพย์ ,เจ้าหนูหล้า , เจ้าคำฝั้น และเจ้าบุญ (ที่ว่าการอำเภอเมือง, 2548 : 1-2)

2. ป่าเวณี(ประเพณี)สิบสองเดือน จังหวัดลำปาง

ป่าเวณีสิบสองเดือนของจังหวัดลำปาง มีรายละเอียดของป่าเวณี แต่ละเดือน ตามที่สำนักงานวัฒนธรรมและสภาวัฒนธรรมจังหวัดลำปางได้รวบรวมไว้ในหนังสือประเพณีสิบสองเดือนจังหวัดลำปางดังนี้

ป่าเวณีเดือนเกียง (เดือน 1 เหนือ) เดือน 11 ได้ ตรงกับเดือนตุลาคม ประกอบด้วย

- ป่าเวณีตักบาตรเทโวโรหณะ
- ป่าเวณีทานผ้าสา(ผ้าจ่านำพรรษา)
- ป่าเวณีตานสลากภัต(กินข้าวสลาก)
- ป่าเวณีตานกฐิน(ทำบุญทอดกฐิน)
- ป่าเวณีทอดผ้าป่า

ป่าเวณี เดือนยี่ (เดือน 2 เหนือ) เดือน 12 ได้ ตรงกับเดือน พฤศจิกายน ประกอบด้วย

- ป่าเวณีเดือนยี่เป็ง
- ป่าเวณีส่องสะเปา
- ป่าเวณีตั้งธรรมหลวง (ฟังเทศน์มหาชาติ)
- ป่าเวณีโคมลอย

ป่าเวณี เดือน 3 เหนือ (เดือน 1 ได้) ตรงกับเดือนธันวาคม ประกอบด้วย

- ป่าเวณีเกี่ยวข้าว
- ป่าเวณีสู้ขวัญข้าว
- ป่าเวณีเข้ารุกขมุล

ป่าเวณี เดือน 4 เหนือ (เดือน 2 ได้) ตรงกับเดือนมกราคม ประกอบด้วย

- ป่าเวณีตานข้าวจี๋ - ข้าวหลาม
- ป่าเวณีตานข้าวใหม่
- ป่าเวณีตานข้าวล้นบาตร หรือดอยข้าว
- ป่าเวณีถวายข้าวมธุปายาส
- ป่าเวณีตานหลัวหิงไฟพระเจ้า

ป่าเวณี เดือน 5 เหนือ (เดือน 3 ใต้) ตรงกับเดือนกุมภาพันธ์ ประกอบด้วย

- ป่าเวณีมาฆบูชา
- ป่าเวณีปอยน้อย (งานบรรพชา อุปสมบท)
- ป่าเวณีบรวงสรวงพ่อเจ้าทิพย์ช้าง

ป่าเวณี เดือน 6 เหนือ (เดือน 4 ใต้) ตรงกับเดือนมีนาคม ประกอบด้วย

- ป่าเวณีปอยหลวง (งานฉลองถวายถาวรวัตถุของวัด)
- ป่าเวณีปอยลากปราสาทหรือปอยล้อ (งานสถาปนาภคินิศพระสงฆ์)
- ประเพณีปอยข้าวสังข์ (ทำบุญอุทิศหาผู้ตาย)

ป่าเวณี เดือน 7 เหนือ (เดือน 5 ใต้) ตรงกับเดือน เมษายน ประกอบด้วย

- ป่าเวณีตีก้องปฐาเขลางค์นคร
- ป่าเวณีปีใหม่เมือง
- ป่าเวณีสลุงหลวงสงฆ์พระเจ้าแก้วมรกต
- ป่าเวณีรดน้ำดำหัวแบบคนเมือง
- ป่าเวณีขึ้นท้าวทั้งสี่
- ป่าเวณีสืบชะตาคน
- ป่าเวณียอคุณแม่น้ำวัง

ป่าเวณี เดือน 8 เหนือ (เดือน 6 ใต้) ตรงกับเดือน พฤษภาคม ประกอบด้วย

- ป่าเวณีสืบชะตาเมือง
- ป่าเวณีสวดเบิก
- ป่าเวณีขึ้นพระธาตุ
- ป่าเวณีสงฆ์น้ำพระธาตุ

ป่าเวณีเดือน 9 เหนือ (เดือน 7 ใต้) ตรงกับเดือน มิถุนายน ประกอบด้วย

- ป่าเวณีเลี้ยงผีปู่ย่า ฟ่อนผิมดผีเม็งและผีเจ้านาย
- ป่าเวณีเลี้ยงผีขุนน้ำ/ขุนห้วย
- ป่าเวณีจับอกไฟ(จุดบั้งไฟ)

ป่าเวณีเดือน 10 เหนือ (เดือน 8 ใต้) ตรงกับเดือน กรกฎาคม ประกอบด้วย

- ป่าเวณีแฮกนา - หวานกล้า - ไถนา
- ป่าเวณีเข้าพรรษา
- ป่าเวณีถวายผ้าอาบน้ำฝน
- ป่าเวณีตานขันข้าว

- ป่าเวณีถวายเทียนเข้าพรรษา
- ป่าเวณีนอนวัดจำศีล

ป่าเวณีเดือน 11 เหนือ (เดือน 9 ใต้) ตรงกับเดือน สิงหาคมประกอบด้วย

- ป่าเวณีการฟังเทศน์ฟังธรรม
- ป่าเวณีสามีจิกรรม
- ป่าเวณีบูชาพุ่มท่าง แม่โพสพ และจตุโลกบาล
- ป่าเวณีเอามื้อ (ลงแขก)
- ป่าเวณีสู่ขวัญควาย

ป่าเวณีเดือน 12 (เดือน 10 ใต้) ตรงกับเดือน กันยายน ประกอบด้วย

- ป่าเวณีจาเคะข้าว คนเฒ่าจำศีล
- ป่าเวณิดานเปรตพลี(อุทิศส่วนบุญหาผู้ตาย)
- ป่าเวณิดานก๋วยสลาก

(สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดลำปางและสภาวัฒนธรรมจังหวัดลำปาง, 2548 : 2-164)

ประเพณีทั้ง 12 เดือนที่กล่าวมาทั้งหมดนี้ส่วนใหญ่จะมีก่องปูจาเข้าไปเกี่ยวข้องด้วยเสมอ เนื่องด้วยการตีก่องปูจาของจังหวัดลำปาง จะตีทุกๆ วันโกนวันพระ (ขึ้นหรือแรม 7 ค่ำ, 8 ค่ำ, 14 ค่ำ และ 15 ค่ำ)

อย่างไรก็ตามการตีก่องปูจาในวันโกน วันพระนั้นบางท้องถิ่นจะตีเฉพาะช่วงของวันเข้าพรรษา หลังจากออกพรรษาจะไม่ตีก่องปูจา แต่จะตีเฉพาะช่วงเทศกาลสำคัญๆ เพื่อเป็นมรสพในงาน เช่น งานตานก๋วยสลาก งานทอดกฐินผ้าป่า และฉลองเสนาสนะ เป็นต้น

วันโกน คือ วันขึ้น 7 ค่ำ กับ 14 ค่ำ และแรม 7 ค่ำ กับแรม 14 ค่ำ ของทุก เดือน (หรือ แรม 13 ค่ำ หากตรง กับเดือนขาด) ซึ่งเป็นวันก่อนวัน พระ ๑ วัน นั่นเอง วันพระ หรือ วันธรรมสวนะ คือ วันขึ้น 8 ค่ำ กับ 15 ค่ำ และ แรม 8 ค่ำ กับ แรม 15 ค่ำ ของทุกเดือน (หากตรงกับเดือนขาด อาจเป็น แรม 14 ค่ำ)

วีรพันธ์ นันเพ็ญ ได้กล่าวถึงการตีก่องปูจาว่า “การตีก่องปูจาจะเข้าไปเกี่ยวข้องกับงานบุญทุกชนิดที่ เกี่ยวข้องกับวัด (ยกเว้นงานอวมงคล) ตางวัดจะแจ้ง บ่าว่าจะงานเข้าพรรษา งานออกพรรษา งานตานก๋วยสลาก...”(วีรพันธ์ นันเพ็ญ, สัมภาษณ์, 29 มกราคม 2549)

พ่อนานแสน พูคำ ได้กล่าวถึงการตีก่องปูจาว่า “ การตีก่องปูจา สมัยก่อนเป็น ตีก่อนวันพระวันศีล ขึ้นแรม 7 ค่ำ 14 ค่ำ ตีตอนเมื่อวันของวันศีล ขึ้นแรม 8 ค่ำ 15 ค่ำ งานกินข้าวสลาก ครั้วตานเข้าวัด ”(แสน พูคำ, สัมภาษณ์, 30 พฤศจิกายน 2548)

อนึ่งป่าเวณี(ประเพณี)ดีก่องปู่จาเขลางค์นคร ในเดือน 7 เหนือ (เดือน 5 ได้) ตรงกับเดือน เมษายน ตามที่สำนักงานวัฒนธรรมและสภาวัฒนธรรมจังหวัดลำปางได้กล่าวไว้ นั้น เป็นประเพณีที่เพิ่งเกิดขึ้นมาเมื่อปี พ.ศ.2545 ด้วยความร่วมมือของบริษัท ปตท.จำกัด(มหาชน) สมาคมชาวเหนือ สมาคมชาวลำปาง และสำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดลำปาง จัดงานมหกรรมก่องปู่จาขึ้น โดยใช้ชื่องานว่า มหัศจรรย์ก่องปู่จาล้านนาไทย ประจำปี พ.ศ. 2545

ปัจจุบันทางสำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดลำปาง ได้ส่งเรื่องไปยังการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย กำหนดให้วันที่ 2 - 4 เมษายน ของทุกปีเป็นงานมหกรรมก่องปู่จา จังหวัดลำปาง